

Red. Camilla Plesner Horster & Lærke Maria Andersen Funder

I A N U M.

347

latin ampliatur. Nulla & puriori constat argilla

Dotes eas habere atque abuunt sigillatae, infusum liquorem, contra venena & morbos malignos contrahere putant.

FIDELIAE ex terrâ sigillatae confectae (quarum tres possideo) ejusmodi sunt figurae cum iis, quas sigillata Silesiaca praebet. Una harum colore est cinereo, altera medietatem ad aequum tendente. Liquoris circiter libram ca-

MELITENSI niveâ confectum, de variis figuris exornatum, Viperae animalium ei impressorum. AULI ANTIDOTO ATRA confectam tenet.

SYRA... figurae, sed lutei coloris; sed, neari nequit.

Ex T... sequentia tenet micantis collum oblongiusculum, unice & oblongâ ansâ. la, falem ob auri in

FIDELIA... me transmisit

D. D. N... dam

existima... it

qui paul... it

constitu... it

capace. H... it

ornamenti... it

gimenti co... it

Ægypto d... it

URN... it

Charisio... it

gustioris, ... it

cundo albesc... it

Romani, eas... it

LAMPAS... it

formi, sed sup... it

re, per quod... it

modi lampad... it

ignis nutritio... it

vulgaris usu... it

Clas. 18. 10...

Antikkens veje til renæssancens Danmark

AARHUS
UNIVERSITETS
FORLAG

Antikkens veje *til renæssancens* *Danmark*

Redigeret af *Camilla Plesner Horster*
og *Lærke Maria Andersen Funder*

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

Antikkens veje til renæssancens Danmark

© forfatterne og Aarhus Universitetsforlag 2017

Omslag, tilrettelægning og sats: Jørgen Sparre

Forsideillustration: Thalia, muse for komedien, stik af Johann Theodor de Bry.

Planche 14 fra *Parnassus Biceps*, 1601. AKG/Scanpix.

Side 347 fra Ole Worms *Museum Wormianum*, 1655.

På flappen: Petrarca i sit arbejdsværelse. Fra Sala dei Giganti, Padova.

Hulton Fine Art Collection. Heritage Images/Getty Images.

Skilleblade: Stik af de ni muser og deres moder

af Johann Theodor de Bry fra *Parnassus Biceps*, 1601. AKG/Scanpix.

Forlagsredaktion: Sanne Lind Hansen

Bogen er sat med Elzevir

E-bogsproduktion: Narayana Press, Gylling

ISBN 978 87 7184 496 2

Aarhus Universitetsforlag

Finlandsgade 29

8200 Aarhus N

www.unipress.dk

Bogen er udgivet med støtte fra:

Aarhus Universitets Forskningsfond

Danmarks Frie Forskningsfond

Ernst Andersen og Tove Dobel Andersens Fond

Indhold

- 7** Forord
- 9** Tak
- II** Introduktion
Af Camilla Plesner Horster og Lærke Maria Andersen Funder
- 33** Muserne vækkes – Francesco Petrarca
*Af Marianne Pade, Camilla Plesner Horster og
Lærke Maria Andersen Funder*
- 55** Humanister og reformatorer – Desiderius Erasmus
Af Annet den Haan
- 81** Reformationen og latinen – Christiern Pedersen
Af Morten Fink-Jensen
- IOI** Poetiske hyrdevandringar – Erasmus Lætus
Af Trine Arlund Hass

- 125** Retorik og latin til kongen – Mads Pors
Af Camilla Plesner Horster
- 153** Antikkens guder og helte på Frederiksborg – Christian IV
Af Thomas Lyngby
- 181** Nationalromantik og sprogteori – Bertil Knudsen Aquilonius
Af Minna Skæfte Jensen
- 201** En lille vase langvejsfra – Ole Worm
Af Lærke Maria Andersen Funder
- 229** Oldtidskundskab – et levn fra humanismens indtog i Danmark
Af Vinnie Nørskov
- 248** Navne- og stedregister
- 255** Billedoplysninger

Forord

Denne bog udspringer af forskningsprojekterne *Cultural encounter as a precondition for European Identity* og *Danish neo-Latin – tradition and adaptation reflected in a language*, der udforsker, hvordan og i hvilke former renæssancehumanismen spredte sig fra Italien til Norden, og hvorfor den fik en så grundlæggende kulturel betydning i Europa. Ud over projektets deltagere har fagpersoner fra flere discipliner bidraget med kapitler, der aktualiserer deres egen forskning i denne kontekst. Bogens fortælling udfolder, hvordan det danske møde med antikken i renæssancen forandrede Danmark, men viser også, at ideerne om antikken samtidig selv blev forandret i mødet med den danske kontekst. Denne kulturudveksling på tværs af tid og sted var kendetegnende for humanismen og er et grundlæggende vilkår for moderne kulturer.

Alt efter læserens interessefelter kan bogens kapitler læses som enkeltstående fortællinger om personlige møder med antikens ideer. Læser man bogen i sin helhed, vil man komme på en tidsrejse og følge med muserne fra humanismens fødsel i 1300-tallets Italien på deres vej gennem Europa til renæssancens Danmark. Her vil læseren kunne følge med renæssancehumanismens påvirkning af dansk kultur, politik og videnskab fra det tidlige 16. århundrede til midten af det 17. – med udblik til vores egen tid. Hvis muserne skulle gribe læseren, kan man forsætte sin udforskning af bogens emner, da hvert kapitel efterfølges af en kommenteret bibliografi, ligesom man bagerst i bogen finder et register over de historiske personer og steder. Bogens latinske citater, som alle ledsages af en dansk oversættelse, er gengivet med en minimal grad af standardisering, så de kan give indblik i renæssancens varierende skrivemåder. Vi ønsker læseren en god rejse !

Tak

Vi er taknemmelige for den opbakning, vores bogprojekt har mødt. Der skal lyde en stor tak til forfatterne for deres engagement og deres bidrag. Tak skal også gives til Aarhus Universitets Forskningsfond og Ernst Andersen og Tove Dobel Andersens Fond for deres støtte til bogens publicering samt til Carlsbergfondet og Den Frie Forskningsfond, der har finansieret den forskning, vi nu kan formidle. En særlig tak skal gå til Malte Ring Kristensen for hans grundige arbejde med bogens register og til Anders Kirk Borggaard for faglige råd. Vi takker vores kolleger Trine Arlund Hass, Annet den Haan og Kasper Ørum Køhler Simonsen for deres kreative og konstruktive forslag og ideer, der har været en støtte til at formulere og bevare projektets røde tråd helt fra bogens spæde start. Og endelig sender vi en særligt tak til projektleder for forskningsprojektet *Cultural Encounter as a Precondition for European Identity*, professor Marianne Pade, for altid stor støtte og for at skabe gode rammer og muligheder for bogprojektet.

Aarhus den 31.5.2017

Camilla Plesner Horster og Lærke Maria Andersen Funder

Mnemosyne

*Den personificerede
erindring og
musernes moder*

Introduktion

*Af Camilla Plesner Horster og
Lærke Maria Andersen Funder*

Renæssancen tog sin begyndelse i 1300-tallets Italien, og den nåede med sine banebrydende ideer til Danmark i det tidlige 16. århundrede. Her vendte danske digtere, kunstnere, kongelige og videnskabsmænd blikket mod det antikke Grækenland og Rom, ansporede af en kulturel bevægelse af lærde, humanisterne. De lod sig inspirere af antikkens ideer i en kulturel brydningstid, der grundlæggende forandrede opfattelsen af kunst, videnskab og samfund for altid.

Men hvordan integrerede man 2000 år gamle tanker i en forandret verden, og hvordan byggede man en lokal, dansk kulturel identitet på Sydeuropas stolte ruiner? Hvad var eksempelvis meningen med en statue af Neptun på Frederiksborg Slot, og hvilken rolle spillede latin i et brev til Christian IV? Hvordan endte romerske mønter i en læges privatsamling i København, og hvorfor gjorde en digter Valby Bakke til musernes bjerg?

Denne bog vil fortælle historien om, hvordan litteraturens former, kunstens udtryk og videnskabens sprog fra det antikke Grækenland og Rom blev så bærende et element i renæssancens samfund, at antikken skulle farve selv fjerne lande mod nord. Vi skal udforske den selvfølgelighed, med hvilken antikken dannede grundlag for menneskers uddannelse og karriereforløb, og med hvilken de gamle sprog, navnlig latin, blev vejen frem i verden. Vi skal se, hvordan antikken blev anskuet som en verden af symbolik og allegori, med hvilken enhver veluddannet europæer kunne beskrive sin verden, sine værdier og sin egen berettigelse.

Antikken havde været en integreret del af de nordiske kulturer længe og var ankommet med kristendommen. Men da renæssancens drøm om at genoplive antikkens højkultur bredte sig nordpå, fik antikken en anden rolle og ændrede karakter i vores lands tidlige historie. Latin vedblev at være kirkens sprog, men man læste andre tekster end i tidligere århundreder og interesserede sig også mere for den materielle arv fra antikken – under stor indflydelse af de humanistiske strømninger fra Italien og Tyskland. Som vi skal se i denne bog, blev antikkens eget formsprog noget, man aktivt stræbte efter i renæssancens Europa, et statussymbol, som blev debatteret åbent og inderligt, og som man stolt prydede sig med, selv heroppe under fjerne himmelstrøg.

Vi skal følge antikkens veje til renæssancens Danmark. Det er veje, der starter i renæssancens Italien, hvor veluddannede mænd

*Kort over Danmark
fra THEATRUM
ORBIS TERRARUM
(1570) af Abraham Or-
telius.*

begyndte at se nye nuancer i de ældgamle tekster – både tekster, man havde kendt gennem årtusinder, og glemte tekster, man gen fandt på gamle biblioteker. I Italien skal vi lære humanismen at kende og opleve, hvad det var for nogle detaljer, man nu fik øjnene op for i de gamle bøger. Vi skal møde muserne, de ni antikke gudinder for kunstnerisk og videnskabelig inspiration, der atter blev påkaldt af renæssancens humanister for at støtte dem og styrke dem i deres stræben for at overgå de antikke forbilleder. De ni gudinder var døtre af den øverste gud, Zeus (i den latinsprogede tradition Jupiter), og den personificerede erindring, Mnemosyne. De blev forbundet med en række forskellige lokaliteter i Grækenland, bl.a. området Pieria i det nordlige Grækenland nær Thessalien, hvor digteren Hesiod fortæller, at de blev født. Denne egn gav dem tilnavnet *pierides* (pierider eller ”pierinder”, som digteren Jens Steen Sehested kalder dem, dvs. kvinder fra Pieria), som fulgte dem, selv da resten af Europa tog dem til sig. Muserne havde også sæde på bjerget Helikon i Bøotien i Grækenland lidt nord for Athen, og i litteraturen færdes de også ofte i dalen Tempe i Thessalien sammen med deres fører, guden Apollon, eller på bjerget Parnassos, hvor byen Delfi husede hans kendte orakel. Ud over Apollon og muserne blev også Pallas Athene, gudinden for håndværk og visdom, med tiden opfattet som kunstens og videnskabens beskytter.

I 1560 mente den danske digter og teolog Erasmus Lætus, at tiden var moden til at invitere muserne til Danmark. Han mente altså, at danskernes kunstneriske og videnskabelige niveau i hans egen tid havde en international standard, og de ni gudinder skulle nu finde sig til rette i et ganske anderledes landskab:

Pierides, Heliconæ sacro quas numine montem
Incoluisse ferunt, Graiasque habitare per urbes:
Cùm magnæ primùm florerent Palladis acri
Ingenio Tempe, et rerum potirentur Athenæ:
Dicite, Valbyaco diductum cespite Carmen,
(...)

Dicite, nec gelidi sonitus Aquilonis et imbres
(Horrisono quamuis insurgant æquora fluctu
Nec subeant pontum geminati luce Triones.)
Exhorrere deæ, nec aquas metuisse, uelitis.
(Lætus, *Bucolica* 7, vv. 1-12)

*Stik af Apollon og muserne
på bjerget Parnassos.
Robert Boissard efter
forlæg af Jean-Jaques
Boissard fra
PARNASSUS BICEPS
(1601).*

I, Pierinder, som sagnet fortæller engang havde bolig
sammen med guden på Helikons bjerg og i Grækenlands byer,
dengang da Tempe var blomstrende grundet den mægtige Pallas'
strålende evner, og dengang Athen dominerede alting;
syng en sang, lad den brede sig ud fra bakken i Valby,
(...)
syng og, gudinder, beslut, at hverken den isnende nordvinds
larm eller regnskyl kan skræmme jer, eller at vande må frygtes
(selvom havene hæves af bølgenes hæslige hvæsen,
og selvom Lille og Store Bjørn ikke går ned under havet).

Men musernes og antikkens veje gik ikke direkte fra Grækenland
– eller for den sags skyld Italien – til Danmark. De gik forbi store
nederlandske og tyske humanister og universiteter, som danskerne
besøgte og uddannede sig ved. På vejen forbi disse lærde blev huma-
nismen, og dermed antikken, flettet sammen med en anden ulmen-
de bevægelse: reformationen. Vi skal i Nederlandene opleve dette
møde mellem antikken og reformationen for at forstå den særlige
form, humanismen havde, da den ankom hos os.

Antikken rejste ad veludbyggede veje op mod os. Europa var
knyttet sammen af mennesker og bekendtskaber, og humanisterne
var bevidste om styrken i dette netværk. Vi vil i denne introduktion
fortælle om humanisternes begreb *Res publica litterarum*, ”lærdoms-
fællesskabet”, som forbandt lærde over hele Europa via litteratur,
uddannelse og breve takket være det akademiske fællessprog; latin.
Lærdomsfællesskabet er dermed et billede på de veje, ad hvilke an-
tikken vandrede mod nord. Siden vil bogens kapitler vise enkeltper-
soners forskellige tilknytninger til dette internationale lærdomsfæl-
lesskab.